

ELS CINQUANTA ANYS D'“ÓSSA MENOR”

Isidor Cònsul

El mes de juny de 1949, *Les cançons d'Ariadna*, de Salvador Espriu inauguraven la col·lecció de poesia “Els llibres de l'Óssa Menor i obrien una de les aventures editorials més sòlides de la segona meitat d'aquest segle. Fou, d'entrada, la creació personal de Josep Pedreira, barceloní de pares gallecs, nascut l'any 1917, combatent de l'exèrcit republicà, militant del Front Nacional de Catalunya i activista cultural dels anys més difícils del franquisme. Pedreira era també un lector atent de poesia, un amic dels poetes i poeta ell mateix. Havia treballat amb l'editor Josep Janés i participat en els treballs de l'antologia *La poesia catalana, Els contemporanis* (1947), editada per Janés encara que sortís signada, per motius d'estratègia política, sota la responsabilitat de Fernando Gutiérrez. Mentre preparava *Els contemporanis*, Pedreira va establir contacte amb molts poetes catalans en actiu i va començar a temptar-lo la idea d'una col·lecció específica de poesia catalana. Explica Josep Faulí, a *Interludi tràgic 1939-1975* (1981), que el projecte ja era madur l'any 1947 i va proposar-lo a l'editor Janés que *va trigar dos anys a decidir-se, i la decisió fou negativa perquè la comercialització de la col·lecció no podia fer-se com la feia normalment l'editorial.*

Janés no comptava que Pedreira tenia el projecte coll avall i estava disposat a tirar-lo endavant ni que fos de manera il·legal. Per més que ho impedís la normativa franquista, es tractava, com en altres empreses de la clandestinitat, de fer la viu-viu i actuar pel camí dels fets consumats. Per aquesta raó, els problemes vinculats a la repressió que patia la llengua i la cultura catalanes van fer que “Els llibres de l'Óssa Menor” no es normalitzessin jurídicament fins a l'any 1954. Per enredar més la troca, Pedreira va crear, l'any següent, el premi de poesia “Óssa Menor” atorgat a *Llengua de foc*, de Pere Ribot, en la seva primera convocatòria. En el 1951, el Premi Óssa Menor de Poesia (convertit en premi Carles Riba a partir de 1959, any de la mort del poeta) fou un dels convocats en la primera Festa Literària de la Nit de Santa Llúcia.

Mantenir una col·lecció de poesia que no es podia vendre ni distribuir pels circuits comercials era, pel cap baix, un propòsit difícil i arriscat, Pedreira va aconseguir de crear un club de subscriptors, que sembla que no va passar mai del centenar escàs de clients, que l'ajudaven a pal·liar el fort de la despesa. I encara que algunes llibreries guardaven els volums en prestatgeries amagades i els venien de sotamà, va succeir, com comenta Albert Manent a *Literatura catalana en debat* (1969), que *l'amic Pedreira esmerçà bens i fortuna –la poca que guanyava- en*

aquesta empresa. Una empresa de tossuderia gairebé heroica, de patriota de la poesia i de mecenes sense patrimoni que va ser capaç de publicar cinquanta-dos volums i resistir obstinadament catorze anys. En el 1963, però, la situació se li féu econòmicament insostenible i Joan B. Cendrós assumí la col·lecció dins d'Aymà, es féu càrrec de bona part dels deutes i la continuà a partir de 1966.

Amb el nom "Óssa Menor" que coronava la doble testa de la col·lecció i el premi, Pedreira havia volgut retre homenatge a Joan Salvat-Papasseit i mantenir viu el record d'una antologia del poeta –la que havia publicat Manuel Viusà en el 1938– que l'havia acompanyat en els moments d'incertesa, de dolor i d'angoixa al front durant el darrer any de la Guerra Civil. A *La poesia catalana de postguerra* (1985), Joan Triadú afegeix que l'evocació de Salvat-Papasseit no només responia a la devoció fervent del promotor, sinó també al retorn del poeta avantguardista en l'esperit dels joves poetes d'aquells anys.

LA PRIMERA ETAPA: 1949-1963

El mateix Triadú, en un text del catàleg d'Edicions Proa de l'any 1978, evoca els inicis de la col·lecció i lliga de nou la denominació d'"Óssa Menor" amb la fervent admiració fervent per *Salvat-Papasseit, un poeta que la postguerra es fa seu (...)*. De tota manera matisa que *en la primera publicació sorgeix el nom del poeta del moment: Salvador Espriu. Sense incompatibilitats –imaginades només per comentaristes posteriors i d'esquemes forçats i per la crítica castellanitzada o declaradament hostil de l'època -, sorgia a continuació el Mestre cada vegada menys discutit, el líder vivent i immediat del moment cultural: Carles Riba. L'any 1949 apareix, doncs, Les cançons d'Ariadna, de Salvador Espriu, amb la presentació acurada, gairebé luxosa, que volia el temps. Il·lustrava la portada un dibuix de Francesc Espriu, parent del poeta, pintor i militant nacionalista perseguit. Tot plegat un signe i un esdeveniment.*

Sembla clar que Josep Pedreira havia tingut l'encert de moure's en un ampli ventall d'interessos culturals i, al mateix temps, la capacitat de mantenir bones connexions dins del moviment catalanista: a més de treballar amb l'editor Josep Janés, coneixia els cercles dels que intentaven tirar endavant revistes i publicacions de sotamà; solia assistir a les sessions de "Miramar" i d'"Amics de la Poesia", activitats clandestines de política i cultura; freqüentava l'entorn de la llibreria de les Galeries Laietanes, el cercle literari de l'Institut Francès, les entitats excursionistes i de l'escoltisme, i l'entorn del clandestí Institut d'Estudis Catalans. Tenia relació amb

grups de fora de Barcelona (també a les Illes i al País Valencià) i, per mitjà d'”Ariel”, amb els estudiants universitaris que escrivien poesia. Només des d'una certa visió de síntesi de tots aquests sectors, va poder, Josep Pedreira, convocar clàssics i moderns, els poetes d'alguna anomenada i els autors que començaven. Un cop d'ull als primers vint-i-cinc primers títols de la col·lecció, publicats entre 1949 i 1955, amb una mitjana de quatre volums per any, marquen la gràcia d'aquesta combinació i s'hi pot destriar, des d'una perspectiva cronològica, tres grups de poetes i una estratègia col·lectiva:

- Hi ha, en primer lloc, dos dels noms que es consideraven indiscutibles aquell 1949: Salvador Espriu i Carles Riba, amb dos volums cadascun: el primer amb *Les cançons d'Ariadna* i el volum *Obra lírica*, i Riba amb *Elegies de Bierville* i *Salvatge Cor*.
- A continuació, un grup que havia començat a publicar poesia abans de la Guerra Civil i tenia ara l'oportunitat de reprendre la seva producció: Pere Ribot (*Llengua de foc*); Joan Vinyoli (*Les hores retrobades*); Rosa Leveroni (*Presència i record*); Jaume Agelet i Garriga (*Pluges a l'erm*); Joan Teixidor (*El príncep*), Ricard Permanyer (*Més enllà dels sentits*), i Tomàs Garcés (*Viatge d'octubre*). Per raons de cronologia, en aquest grup hi entraria el volum *Poesies*, de Màrius Torres, que havia estat publicat en primera edició a Mèxic per Joan Sales.
- En tercer lloc, la generació dels poetes joves que, o bé s'estrenaven a la col·lecció “Óssa Menor”: Jordi Cots (*Fidelitat*); Josep Romeu (*Sonets – Elegia del mite- Nits més enllà del somni*), i Miquel Martí i Pol (*Paraules al vent*); o tot just havien començat a publicar en anys immediatament anteriors: Albert Manent (*La nostra nit*); Joan Perucho (*Aurora per vosaltres*); Blai Bonet (*Cant espiritual*); César Nogués (*Obra Completa*) i Jordi Sarsanedas (*La Rambla de les Flors*)
- Finalment, entre els vint-i-cinc títols inicials hi ha dues antologies: *Vuit poetes* i la *Quarta antologia poètica universitària. 1952-56*. La primera té un capteniment intergeneracional i aplega Joan Barat, Rosa Leveroni, Salvador Espriu, Josep Romeu, Josep Palau i Fabre, Joan Perucho, Joan Triadú i Jordi Sarsanedas; mentre que la segona, no amaga la seva voluntat de captar noms nous per a la poesia catalana. Respecte de les “Antologies Universitàries”, pot ser oportú recordar el comentari d'Albert Manent a *Literatura catalana en debat* (1969) parlant del paper que tenia

llavors la poesia: *una de les poques armes d'afirmació de la nostra existència cultural i cívica, un sucedani, evidentment, d'altres gèneres. La inflació de versos tenia una clau, una explicació política.*

Una eina important d'aquesta primera etapa de "Els llibres de l'Óssa Menor" fou la política de premis que començà l'any 1950 amb la convocatòria del que portava el mateix títol de la col·lecció: "Óssa Menor" i que canvià de nom el 1959, arran de la mort de Carles Riba. Mentre es va dir Premi Óssa Menor, fou atorgat a Pere Ribot (1950), Joan Vinyoli (1951), Blai Bonet (1952), Miquel Martí i Pol (1953), Jordi Sarsanedas (1954), Pere Quart (1955) i Clementina Arderiu (1958), i no es va poder convocar els anys 1956 i 1957. Ja amb el nom de Premi Carles Riba va tenir, com a primers guanyadors, Josep M. Andreu (1959) i Ramon Bech (1960); no es va convocar l'any 1961 i no foren publicats fins uns anys més tard els Carles Riba de 1962, atorgat a Blai Bonet, *L'Evangelí segons un de tants* (1967); i el de 1963, guanyat per Màrius Sampere, *L'home i el límit* (1968).

Al costat del premi important (Óssa Menor / Carles Riba), la col·lecció també va publicar, en aquesta primera etapa, alguns dels poetes guanyadors del Premi de Poesia de Cantonigrós (1955, Marià Villangómez; 1956, Vicent Andrés Estellés i 1957, Jordi M. Pinell), i els tres primers guardonats amb el Salvat-Papasseit (Francesc Vallverdú, Miquel Bauçà i Lluís Alpera), un premi que, a partir de 1960, es va convertir en un punt d'encontre i promoció de la poesia del realisme social. El llibre de Lluís Alpera, *El magre menjar* (1963), feia el número 52 de la col·lecció i és el recull, doncs, que va tancar la primera etapa d'"Óssa Menor".

SEGONA ETAPA: A PARTIR DE 1966

La segona etapa d'"Óssa Menor" començà quan se'n féu càrrec Joan B. Cendrós, president d'Aymà, Societat Anònima Editora. Corrien els primers seixanta i Aymà, que en els seus orígens havia estat una editorial familiar creada l'any 1944, mirava d'entrar amb empena en un panorama editorial que començava a canviar i que, en català, semblava favorable per primer cop d'ençà 1939. El mateix Joan B. Cendrós reprenia, l'any 1965, les activitats d'Edicions Proa i posava Joan Oliver, el poeta Pere Quart, com a responsable literari. Gairebé vint anys després, el 1983, Aymà restringí la seva activitat i cedí a la Fundació Enciclopèdia Catalana la continuïtat de diverses col·leccions, entre les quals, "Óssa Menor".

En aquesta nova dinàmica dels primers seixanta i després de passar tres anys de parèntesi forçat, la col·lecció va reemprendre l'activitat editorial amb un nom triat amb tota cura: el volum *El tomb de l'any* (1966) de Josep Carner, un dels cims més subtils i importants de la poesia catalana de tots els temps. El llibre de Carner feia el 53 de la col·lecció i el 54, *A la paret, escrit amb guix*, es presentava com una antologia de la poesia alemanya de combat. La inclusió d'aquest segon text té, pel cap baix, dues possibles lectures: d'una banda era la primera mostra no catalana de tota la col·lecció i podia indicar que, en endavant, també incorporaria textos de la literatura universal. En certa forma ha estat així, tot i que d'una manera més aviat minsa i poc prolífica: en donen fe obres com *40 sonets de Shakespeare*, l'antologia de Yehuda Amichai, la curiosa *Poesia Completa*, de Mao Tse Tung, la fonamental *Les flors del mal*, de Charles Baudelaire, així com repertoris de poesia xinesa (*Com un núvol lleuger. Més interpretacions de poesia xinesa*, de Marià Manent, i *Per tot coixí les herbes*, de Miquel Desclot), i de poesia italiana del Renaixement, *Saps la terra on floreix el llimoner?*, triada i traduïda pel mateix Miquel Desclot. L'altra possible lectura crec que se cenyeix més a la realitat: una antologia de poesia alemanya de combat exemplificava amb models forans una estètica que volia ser dominant en aquells anys seixanta: la literatura del realisme social, anomenat també com a realisme històric en aquests verals. El 1965, Francesc Vallverdú, un dels poetes representatius d'aquesta tendència havia guanyat el Premi Carles Riba (*Cada paraula un vidre*) i entre els poetes que hi publiquen fins a començaments dels setanta s'hi troben els que han estat considerats entre els més representatius del realisme històric: Pere Quart en primer lloc, però també Joaquim Horta, Xavier Amorós, Joan Colominas, l'esmentat Francesc Vallverdú, la qual cosa explicaria, en darrer terme, la inclusió de la poesia de Mao Tse Tung.

Tot i això, i a través d'un exercici de ponderat equilibri, "Óssa Menor" va saber encabir una pluralitat de tendències estètiques que feia possible la convivència entre els models més tradicionals que podien representar poetes com Pere Ribot i Josep M. Boix, al costat del sentit d'avantguarda que representaven Brossa i Palau i Fabre, de noms nous com Josep Elias, Francesc Parcerisas o Xavier Bru de Sala i poetes més difícils d'encasellar com Joan Ferraté o Jaume Vidal Alcover. Un equilibri que, amb els alts i baixos inherents a qualsevol empresa, s'ha mantingut fins al número 200 de la col·lecció que serà en premsa quan surti aquest article. Cinquanta anys i dos-cents números que converteixen "Óssa Menor" en el repertori més nodrit i important de la poesia catalana contemporània.

Un cop d'ull a la llista dels gairebé cent cinquanta títols publicats d'ençà 1966 permet aquestes quatre consideracions:

- Hi són representats pràcticament tots els poetes importants de la segona meitat d'aquest segle. Amb dues excepcions de pes, Pere Gimferrer i Marta Pessarrodona. Hi ha, efectivament, obra de Josep Carner, Carles Riba, Pere Quart, J.V.Foix, Marià Manent, Tomàs Garcés, Salvador Espriu, Joan Vinyoli, Agustí Bartra, Joan Brossa, Josep Palau i Fabre, Jordi Sarsanedas, Vicent Andrés Estellés, Blai Bonet, Màrius Sampere, Miquel Martí i Pol, Feliu Formosa, Joan Margarit, Miquel Bauçà, Narcís Comadira, Francesc Parcerisas, Josep Piera i Maria Mercè Marçal.
- S'observa la tendència a mantenir un equilibri proporcionat entre els poetes consolidats i les apostes pels noms nous i joves. Així mateix s'hi apleguen estètiques que roden entre les d'orientació simbolista, les restes del noucentisme, els plantejaments de postavanguardia i els personalismes a la recerca d'originalitat.
- La col·lecció va obrir una sèrie d'antologies, entre altres de J.V.Foix, Tomàs Garcés, Marià Manent, Carles Riba, Joan Vinyoli, Pere Quart i Miquel Martí i Pol que, acomboiades en bona part, d'un pròleg o un estudi preliminar han contribuït a fixar els valors més sòlids de la poesia catalana del segle XX. Les darreres mostres de la sèrie són l'esplèndida actualització de l'antologia de Miquel Martí i Pol, *Amb el ulls oberts*, tria i pròleg a cura de Ricard Torrents, la feina fina de Jaume Subirana i Sam Abrams amb la poesia de Màrius Sampere, *Si no fos en secret*, i el relançament d'un poeta de solideses, encara poc conegut, com és Bartomeu Fiol, amb l'antologia *Tot jo és una exageració*, que duu un estudi preliminar de Pere Rosselló.
- Tot al llarg de la seva singladura, el premi Carles Riba ha demostrat una perícia considerable a l'hora de donar l'alternativa a noms nous. Només cal repassar la llista i adonar-se que ha donat l'alternativa a Francesc Parcerisas (1966), Josep Elias (1970), Maria Mercè Marçal (1976), Josep Piera (1979), Miquel de Palol (1982), Carles Torner (1984), Jaume Subirana (1988), David Castillo (1997) i Enric Sòria (1998), entre altres.

Un trajecte de cinquanta anys de llarg i un ample de dos-cents llibres de versos dóna, com s'ha dit, la millor antologia de la poesia catalana contemporània.

Del cap a la punta, hi ha dos noms que sobresurten amb mèrit i llum propis: el creador Josep Pedreira i el director més emblemàtic de la col·lecció, Joan Oliver. Posar-los de costat implica recordar uns versos juganers de Pere Quart, de l'any 1985, que no sé si són del tot inèdits. Són un homenatge *Als poetes de l'Óssa Menor* i Pere Quart els va dedicar a Josep Pedreira. Dec la informació a la gentilesa d'Helena Mesalles, estudiosa de Joan Oliver i, si més no, estic segur que aniran bé per tancar de manera festiva aquesta pedalada pels orígens i la història de l'Óssa Menor":

Als poetes de l'Óssa Menor

A J.M. Pedreira

Als poetes, ja d'edat,
que celebren la beutat
de les dones i els amors
els agraden molt les mosses
tant les brunes com les rosses,
i sobretot les "menors"
encara que siguin "ósses".
P.Q.

Hivern 1985

Isidor Cònsul